

Aarikka, L., K. Priiki & I. Ivaska (toim.) 2022. Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä: Kielen rakenteet ja niiden käyttäjät Kirsti Siitosen tutkimuksellisinä kiintopisteinä. In search of the fingerprints of an applied linguist: Linguistic structures and their users as scholarly focal points in Kirsti Siitonen's career. AFinLA-teema / n:o 14. 5–17.

Lotta Aarikka, Katri Priiki ja Ilmari Ivaska
Turun yliopisto

Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä

This section introduces the collective volume that honours the memory of our esteemed colleague Kirsti Siitonen who contributed to the study of Finnish language on various branches. She was a pioneer especially in Finnish L2 research but also studied Finnish dialects and pronoun variation. The collective volume introduces new studies that build on Siitonen's work. In this introduction we reflect what kind of resemblances the research topics presented in this volume have to each other and to Siitonen's studies. Siitonen often approached the variation between L1 and L2 and in different dialects by investigating a certain structure. The result is a many-sided collection that aims at crossing boundaries between disciplines.

Johdanto

Tämä teemanumero on koottu arvostetun kollegamme Kirsti Siitosen muistoksi. Siitonen oli tuottelias ja monialainen kielentutkija, joka ansioitui erityisesti suomi toisena kielenä -tutkimuksen pioneerinä. Hän oli keskeinen toimija myös variaation-tutkimuksen kentällä, erityisesti Satakunnan alueella puhuttavien murteiden tutkimuksessa. Siitonen lähestyi sekä oppijankieltä että puhuttuja murteita usein jonkin tietyn kiinnostavan rakenteen suunnasta ja tarkasteli vaihtelua sekä kielenkäytön että kielenkäyttäjien käsitysten kannalta. Siitosen moneen suuntaan kurkottaneet kiinnostuksen kohteet muodostavatkin kokoelman rungon, ja teoksen artikkelien erilaisia aloja edustavat tutkimukset piirtävät kuvaa siitä tieteellisen ajattelun laajasta verkostosta, johon Siitonen urallaan jätti sormenjälkensä. Tässä johdannossa pohdimme Siitosen kontribuutiota hänen edustamilleen tutkimusaloille ja kuvaamme, miten kokoelman sisältämä uusi tutkimus jatkaa hänen viitoittamallaan tiellä.

Kirjoituskutsussa pyydettiin tarjoamaan julkaisuun tutkimusta, jolla on yhtymäkohtia Kirsti Siitosen akateemisella urallaan käsittelemiін aihepiireihin, sekä huomioimaan erityisesti soveltavan kielentutkimuksen näkökulmat. Tuloksena on monipuolinen kokoelma hyvin erilaisista näkökulmista toteutettuja tutkimuksia, jotka kuitenkin nivoutuvat yhteen ja ennen kaikkea havainnollistavat Siitosen jättämän tieteellisen perinnön laajuutta.

Jaamme kokoelman kolmeen teemaan, joita pohjustamme tässä johdannossa. Ensimmäinen osio ”Käsitykset kielenkäyttäjistä ja kielitaidosta” sisältää kolme artikkelia, joissa käsitellään S2-tutkimuksen tapoja nimetä ja kategorisoida kielenkäyttäjiä, näiden kielenkäyttäjien omia näkökulmia omaan kielitaitoonsa (Ruuska & Suni) sekä erilaisia kielitaidon testaamisen tapoja (Reiman & Seilonen; Huhta). Toinen osio ”Rakenteet käytössä ja oppimisessa” sisältää viisi artikkelia, jotka lähestyvät kielen rakennetta tai rakenteita erilaisista Siitosen tutkimuksessa keskeisiksi nousseista näkökulmista: ensimmäisessä käsitellään laajan meta-analyysin avulla monien suomen kielen rakenteiden käyttöä S2-oppimisen eri vaiheissa (Martin). Tämän jälkeen siirrytään satakuntalaisissa murteissa havaittuihin synkretismeihin ja muotoryhmävaihteluihin (Kurki ym.; Mäkitalo), ja edelleen infiniittisiin verbirakenteisiin sekä historiallisesta näkökulmasta (Häkkinen) että kohdentaen tarkastelun erityisesti *tehtäessä*-tyyppisten infiniitivien käyttöön (Ylikoski).

Kolmannessa osiossa ”Persoonat, passiivi ja pronominit” keskitytään Siitosta erityisesti kiinnostaneisiin persoonailmausrakenteisiin: passiiviin ja kolmannen persoonan pronominiin *hän*. Osio koostuu neljästä artikkelista, joissa pohditaan kieliyhteisön monikielisyyden kytköstä passiivirakenteen muutokseen (Niiranen) sekä erilaisten kielenkäyttäjien taustatekijöiden yhteyksiä henkilöviittauksissa käytettävään pronomineihin *hän*, *he*, *se* ja *ne* (Lappalainen & Priiki). Fokuksessa ovat myös kielenkäyttäjien käsitykset passiivista (Kaivapalu & Rankinen) ja pronomineista (Jokela). Osiot ovat myös vuoropuhelussa keskenään. Kolmannessa osiossa Kaivapalun ja

Rankisen artikkeli kytkeytyy kielitaidon itsearviointiin kautta ensimmäisen osion artikkeleihin, kun taas Niirasen tarkasteleman verbirakenteen osalta lukijalle tarjoutuu mahdollisuus verrata sitä Ylikosken ja Häkkisen toisessa osiossa käsittelemiin infinitiivirakenteisiin.

Kuten edeltä käy ilmi, emme ole käyttäneet kokoomateoksemme rakenteen pohjana tutkimusaloittaista jakoa esimerkiksi S2-tutkimukseen tai murteiden tutkimukseen. Tällaisella teemoituksella haluamme haastaa ja kyseenalaistaa kielitieteen tutkimusalojen välisiä raja-aitoja Kirsti Siitosen monialaisen tutkijanuran hengessä.

Osio I: Käsitteet kielenkäyttäjistä ja kielitaidosta

Suomi on koko historiansa ajan ollut monikielinen, mikä käy ilmi eri kaupunkien monikielisyyttä ja kielioloja käsittelevistä teoksista, joita on julkaistu 2000-luvulla useasta Suomen kaupungista: Helsingistä (Juusela & Nisula 2006; Sorjonen ym. 2015), Tampereelta (Lönnroth 2009; Koskinen 2013), Vaasasta (Lönnroth & Laukkanen 2015), Oulusta (Mantila ym. 2019), Itä-Suomesta (Kolehmainen ym. 2020) sekä Turusta (Kolehmainen ym. 2021). Suomen monikielisyyttä voi lähestyä myös toisesta näkökulmasta: ei ole syytä olettaa, etteikö suomea olisi opeteltu ja puhuttu vieraana tai toisena kielenä koko sen historian ajan.

Suomeen toisena tai vieraana kielenä keskittyvä tutkimus sai kuitenkin varsinaisesti alkunsa 1990-luvun alussa, jolloin Suomen Akatemian hanke ”Suomi toisena ja vieraana kielenä” käynnistyi. Hankkeen piirissä valmistuikin useita väitöskirjoja ja lisensiaatintöitä (Muikku-Werner 1993; Martin 1995; Suni 1995; Aalto 1998) – kuten myös Kirsti Siitosen (1999) väitöskirja ”Agenttia etsimässä: U-verbijohdokset edistyneen suomenoppijan ongelmana”. 2000-luvulle tultaessa tutkimusala on kehittynyt ja moninaistunut (kokoavasti, ks. esim. Martin 2007; Kurhila & Kokkonen 2009).

Siitonen sai syykkeen tutkia suomea toisena tai vieraana kielenä puhuvia ja heidän kieltään toimiessaan ulkomaanlehtorina Saksan Münsterissä 1976–1980 ja 1985–1989 sekä Göttingenissä 1982–1984 (Siitonen 1999: 5; Jokela ym. 2020: 276–277). Väitöskirjassaan hän keskittyi nimenomaan ”edistyneiden suomenoppijoiden” kieleen. Kiinnostus kyseiseen kielenkäyttäjryhmään väritti hänen uransa muitakin vaiheita: Siitonen käynnisti vuonna 2007 Edistyneiden suomenoppijoiden korpus -hankkeen, jonka puitteissa on kerätty suomea toisena kielenään käyttäviltä informanteilta vuosien varrella erittäin korkealaatuinen tieteellisten tekstien morfosyntaktisesti annotoitu korpus yhdessä ensikielisiltä kielenkäyttäjiltä kerätyn vertailuaineiston kanssa (Ivaska & Siitonen 2009; korpuksesta tarkemmin, ks. myös Ivaska 2014). Vuonna 2017 Turun Yliopistosäätiön yhteyteen perustettiin Kirsti Siitosen ja hänen puolisonsa Arto Siitosen lahjoituksella heidän nimeään kantava rahasto, jonka tuotosta jaetaan kannustusstipendejä Turun yliopistossa opintojaan

suorittaville kansainvälisille opiskelijoille, jotka edistyvät hyvin akateemisen suomen kielen opinnoissaan.

Vaikka Suomen monikielisyys historia on pitkä, sellaisten ihmisten, joiden äidinkieli on jokin muu kuin suomi tai joilla on useita äidinkieliä, määrä on kasvanut. Kun vuonna 1993 Tilastokeskuksen tilastojen mukaan Suomessa oli ”vieraskielisiä”¹ hieman yli 50 000, oli heitä vuoden 2020 lopussa yli 400 000. Näkemykset suomea toisena kielenä puhuvista ja siitä, millaista suomen kielitaitoa suomalaisilla työmarkkinoilla ja yhteiskunnassa toimimisessa edellytetään tai tulisi edellyttää, puhuttavat mediassa (ks. esim. YLE 6.9.2019; HS 15.11.2021). Kielentutkijoiden haastavana tehtävänä onkin tutkimuksen avulla lisätä ymmärrystä kielen variaatiosta, vuorovaikutuksesta, opettamisesta, oppimisesta ja kielitaidon testaamisesta, mutta myös reflektoida sitä, miten tutkijat ja tutkimus osaltaan vaikuttavat siihen, millaisena suomea opettelevat tai sitä vieraana kielenä puhuvat ihmiset nähdään ja millä tavoin heistä julkisessa keskustelussa puhutaan.

Tässä kokoelmassa sitä, miten kielenkäyttäjää on S2-tutkimuksen parissa nimetty, käsittelevät Katharina Ruuska ja Minna Suni. Tutkimuksessaan he kääntävät katseen kielentutkijoihin itseensä, sillä kielentutkijat osallistuvat kielenkäyttäjien kategorisointiin kieliyhteisön sisä- tai ulkoryhmäläisiksi. Tällainen refleктоiva pohdinta onkin tarpeen, koska S2-tutkimuksen kohteena olevat kielenkäyttäjät eivät ole homogeeninen ryhmä. Tämä käy ilmi pelkästään kokoomateoksemme ensimmäisen osion kahdesta muusta artikkelista: Reimanin & Seilosen tutkimuksen kohteena olevat kielenkäyttäjät ovat korkeakoulutauustaisia opiskelijoita, jotka olivat opiskelleet suomea yhteensä vähintään 10 kuukautta ja enimmillään hieman yli kaksi vuotta. Huhdan tutkimuksessa tutkimuksen kohteena sen sijaan ovat 9–13-vuotiaat koululaiset, joista osa ilmoitti ensikielekseen venäjän lisäksi myös suomen.

Osion ensimmäisessä artikkelissa Ruuska ja Suni nostavat kielentutkijoiden näkemysten rinnalle kielenkäyttäjien omia kokemuksia edistyneisyydestä: millaisia tunteita ja ajatuksia edistyneen kielitaidon saavuttaminen sekä pyrkiminen tai asemoituminen suomen puhujien kieliyhteisöön herättää. Tutkimuksessaan he antavat tilaa ja arvoa kielenkäyttäjien omille kokemuksille, mikä oli myös Kirsti Siitosen tutkimustyössä keskeistä ja tyypillistä. Siitonen kiittää väitöskirjansa esipuheessa ensimmäisenä oppilaitaan ja informanttejaan, ja referoi myös heidän näkemyksiään Siitosen käyttämästä pilottitestistä (Siitonen 1999: 5–6).

Osion toisessa artikkelissa Nina Reiman ja Marja Seilonen syventyvät korkeakoulutettujen kotoutumisvaiheessa olevien suomenoppijoiden kirjoittamisen taitoihin osana Yleisten kielitutkintojen (YKI) arviointipilottia, jossa tavoitteena oli testata sähköisen testiympäristön toimivuutta sekä verkkoympäristöön mukautettuja tehtäviä. He keskittyvät tutkimuksessaan sellaisen kohderyhmään (tutkinto-opin-

1 Vieraskielisellä tarkoitetaan Väestörekisterikeskuksen tilastoissa henkilöä, jonka äidinkieli on hänen oman ilmoituksensa mukaan jokin muu kuin suomi, ruotsi tai saame.

toihin suuntaavat suomenoppijat), jonka kielitaitoa ei juurikaan ole tutkittu. Uusien ja erilaisten kielenkäyttäjryhmien tietoinen nostaminen tutkimuksen kohteeksi on hyvin tärkeää, ja siihen pyrki myös Kirsti Siitonen väitöskirjassaan, jossa hän tutki edistyneiden suomenoppijoiden kieltä.

Kokoomateoksemme ensimmäisen osion sekä ensimmäisessä (Ruuska & Suni) että toisessa (Reiman & Seilonen) artikkelissa käsitellään myös sitä, miten suomea opettelevilta kielenkäyttäjiltä edellytetään suomen kielen tilanteisen variaation ja muodollisuusasteeltaan erilaisten rekisterien hallitsemista. Henkilöviitteisten pronominien vaihtelun ja teitittelyn käytänteiden osalta tätä pohtii myös Jokela kolmannessa osiossa. Kirsti Siitosen tutkimuksen painopisteiden hengessä olisikin toivottavaa, että näkisimme suomalaisen kielitieteen alalla jatkossa tutkimusta, joka tutkii ei-syntyperäisten kielenkäyttäjien puhetta myös suomen kielen eri varieteettien näkökulmasta (ks. esim. Hippi ym. 2022, Røyneland & Jensen 2020).

Osion kolmannessa artikkelissa Ari Huhta lähestyy kielitaidon testaamista diagnostisen arvioinnin näkökulmasta ja pyrkii selvittämään, mistä osatekijöistä lukemisen ja kirjoittamisen kaltaiset laajemmat taidot koostuvat ja miten kyseisten taitojen hallintaa voidaan selittää niiden osatekijöistä. Tutkimuksessaan Huhta näkee diagnostisen arvioinnin toimintana, joka pyrkii kuvaamaan, ennustamaan ja selittämään osaamisen vahvuuksia ja etenkin heikkouksia. Kirsti Siitosen vuonna 2007 käynnistämän Edistyneiden suomenoppijoiden korpuksen kaltaiset aineistot ovat diagnostisen arvioinnin kehityksen eilinehto, sillä oppijakielen analysointi lisää ymmärrystä eri taitotasolla oleville oppijoille tyypillisistä kielen piirteistä, minkä avulla on mahdollista kehittää esimerkiksi automaattisia kielen analyysivälineitä, joilla oppijan taitotaso voidaan arvioida suoraan hänen puhe- tai kirjoitussuorituksestaan.

Osio II: Rakenteet käytössä ja oppimisessa

Kielen rakennetta ja kielen rakenteita käytetään usein kieliopin ilmiöiden ja niiden kuvauksen kattokäsitteinä silloin, kun halutaan yhtäältä välttää yksiselitteistä teoreettista asemoitumista koulukuntakohtaisen terminologian kautta (vrt. VISK: johdanto). Toisaalta termit ovat hyödyllisiä myös siksi, että niiden avulla voidaan luontevasti tarkastella rinnakkain sellaisia kielenilmiöitä, joiden luokittelu yksinomaan vaikkapa äänne- ja muoto-opin, lauseopin, leksikon tai johto-opin ilmiöksi tuntuu monitahoisen ja usein jatkumomaisen ilmiön väkinäiseltä pakottamiselta yhteen ainoaan kategoriaan. Kun rakenteiden käyttöä lisäksi tarkastellaan variaation näkökulmasta – olipa kyseessä sitten alueellinen, tilanteinen tai vaikkapa oppimistaustaan liittyvä idiolektiokohtainen variaatio, voivat eri tekijöiden väliset vuorovaikutussuhteet olla hyvinkin kompleksisia. Niinpä esimerkiksi lähtökohtaisesti morfologiassa näkyvät erot kielitaustaltaan toisistaan poikkeavien suomen kielen käyttäjien välillä saattavat pohjimmiltaan liittyä äänne- ja muotorakenteen lisäksi eri kielten

lauseopillisiin tyyppiirteisiin mutta myös kieltenvälisiin leksikaalisiin eroihin, kielenkäyttäjien kielitaidon eroihin tai sisällöllisiin eroihin vertailunalaisten aineistojen välillä (Ivaska & Siitonen 2017a).

Kirsti Siitosen tutkijanura heijastaa juuri tällaista holistista käsitystä kielen rakenteen eri tasojen välisistä yhteyksistä ja rakenteiden vaihtelusta kielen käytössä: vaikka hän rajasi tutkimansa kielen rakenteet usein muotolähtöisesti, asemoituivat hänen tutkimuksensa niin tarkasteltujen rakenteiden merkityksen kuin käytönkin kautta lopulta hyvin laajaan kielitieteelliseen kehykseen, joka muistuttaa monin tavoin kompleksisten dynaamisten systeemien teorian nimellä nykyään kutsuttavaa koulukuntaa (ks. esim. Larsen-Freeman 1997; Larsen-Freeman & Cameron 2008). Esimerkiksi väitöskirjassaan (Siitonen 1999; ks. myös Siitonen & Martin 2012) Siitonen tutki *löytyä-* ja *johtua-*verbien kaltaisia U-verbijohdoksia suomea toisena kielenään käyttävien kielenkäyttäjien teksteissä. Päällisin puolin verbien johto-oppiin nivoutuva ilmiö on mielenkiintoinen myös morfosyntaktisesta ja lausesemanttisesta näkökulmasta, sillä se vastaa monilta osin typologisessa kielitieteessä verbintaivutukseen laskettavaa argumenttirakenteen muutosta transitiivisesta intransitiiviseksi (Nichols ym. 2004). Samanaikaisesti ilmiö on sidoksissa myös suomen kielen passiiviin ja sitä kautta myös laajemmin passiivirakenteiden avulla tehtäviin argumenttirakenteen muutoksiin (Keenan & Dryer 2007) – ovathan rakenteet monissa konteksteissa perusmerkitykseltään synonyymisia. Tätä lausesemantiikaltaan kompleksista merkitystä voidaan siis ilmaista monin, rakenteellisesti toisistaan poikkeavin tavoin niin suomen kielessä kuin maailman kielissä ylipäättäänkin. Tämä näkyy Siitosen ei-finiittisiä rakenteita käsitelleiden tutkimusten (Siitonen 2014; Ivaska ym. 2016; Ivaska & Siitonen 2017b) lähtökohdissa: ne lähtevät liikkeelle E-infinitiivin tietyistä muodoista mutta kytkeytyvät lopulta käyttöpohjaisen kieliopin keskiössä olevaan keskusteluun prototyyppisen merkityksen ja käyttöfrekvenssin välisestä suhteesta ja sen roolista kielen oppimisessa.

Vaikka Siitosen tutkimuksen lähtökohtana siis olivat usein yksittäiset kielen konstruktiot, oli tarkastelun kohteena lähes poikkeuksetta kielenkäyttöön pohjautuva aineisto ja siinä näkyvä kielen luonnollinen vaihtelu. Lienee perusteltua olettaa, että Siitosen kiintymys aineistopohjaiseen tutkimukseen kumpuaa osin hänen Lauseopin arkiston tutkimusavustajana 1972–1976 tekemästään työstä (Jokela ym. 2020: 277). Siitonen työskenteli tutkimusinfrastruktuurien eli korpusten sekä puheaineistojen morfosyntaktisen koodaamisen parissa uransa varhaisesta vaiheesta sen loppuun. Edellä mainitun Edistyneiden suomenoppijoiden korpus -hankkeen lisäksi Siitonen perusti yhdessä Tommi Kurjen kanssa vuonna 2007 nykyisen Satakunnan alueella puhuttavia murteita tarkastelevan Satakuntalaisuus puheessa -hankkeen, jonka keskeisenä tavoitteena oli korkealaatuisen tutkimusaineiston kerääminen tutkimuskäyttöön (Kurki & Siitonen 2009: 160). Nämä infrastruktuurihankkeet ovat saaneet rahoitusta niin Suomen Kulttuurirahaston Satakunnan rahastolta, Turun Yliopistosäätiöltä kuin kieliaineistoinfrastruktuureja kansallisella tasolla koor-

dinoivalta FIN-CLARIN-verkostolta. Molemmat hankkeet ovat työllistäneet monia opiskelijoita ja tarjonneet heille mahdollisuuden ottaa ensiaskeleita kielitieteellisen tutkimustyön parissa – ja ovatpa tästä päässeet nauttimaan myös kaikki tämän teemanumeron toimittajat. (Kurki & Siitonen 2009, 2014.)

Satakuntalaisuus puheessa -hankkeessa kerätty aineisto on jatkanut kehityskulkuaan. Kurjen ja kanssakirjoittajien artikkeli tässä kokoelmassa kuvaakin sekä korpuksen jatkokehitystä että uusia tutkimustuloksia, joihin päätyminen aineisto on mahdollistanut. Vuodesta 2018 alkaen Satakuntalaisuus puheessa -hankkeen aineiston ydinosa on hakusanoitettu ja annotoitu muoto- ja lauseopillisesti. Valmistuva korpus tarjoaa monenlaisia ideoita tutkimukseen, esimerkiksi vertailuun suhteessa muihin koodattuihin puhutun suomen korpuksiin, kuten Lauseopin arkistoon ja arkikeskusteluja edustavaan Arkisyn-korpukseen.

Toisen osion artikkelit heijastelevat Kirsti Siitosen kielen rakennetta ja rakenteiden käyttöä koskevaa tutkimusta monesta eri näkökulmasta. Osion ensimmäisessä artikkelissa Maisa Martin kokoaa yhteen Cefling- ja Topling-tutkimushankkeiden parissa saatuja tutkimustuloksia lukuisten eri kielen rakenteiden käytöstä eri kielitaitotasolla käyttöfrekvenssin ja käytön tarkkuuden näkökulmasta. Martinin tavoitteena on valottaa sitä, onko muna ennen kanaa vai toisinpäin – eli lisääntykö kielen rakenteen käyttö oppijankielessä ennen sen kohdekielen mukaisuutta vai onko jokinlainen kohdekielimäisyys ennakkoehtona käytölle. Lopputulemana Martin toteaa kanan eli käytön edeltävän muna eli tarkkuutta.

Tommi Kurjen, Atte Huhtalan, Tomi Koivusen ja Nelli Mäkitalon yhteisessä artikkelissa tarkastelun kohteena ovat Satakunnan murteissa ilmenevät synkretismit eli sanan eri muotojen yhteenlankeaminen – ilmiö jota Kirsti Siitonen tarkasteli jo pro gradu -tutkielmassaan (1979). Aineistona on edellä mainittu Satakuntalaisuus puheessa -hankkeessa kerätty korpusaineisto. Artikkelissa tehdään havaintoja useista erilaisista synkretismeistä ja pohditaan sitä, miksi satakuntalainen puhekieli on erityisen altis sijasynekretismille. Artikkelissa nostetaan esiin useita jatkotutkimuksen aiheita ja mahdollisuuksia korkealaatuisen tutkimusinfrastruktuurin laaja-alaiseen käyttöön.

Opiskelijoiden osallistaminen tutkimustyöhön oli Siitoselle tärkeä arvo ja hän kannusti ja rohkaisi lupaavia tutkijanalkuja akateemiselle uralle. Myös tässä kokoelmassa on mukana nuoria tutkijoita: Edellä mainittu Satakuntalaisuus puheessa -korpusta käsittelevä artikkeli on kirjoitettu Kurjen sekä aineiston koodaukseen projektitutkijoina ja tutkimusavustajina osallistuneiden Huhtalan, Koivusen ja Mäkitalon yhteistyönä. Osion kolmannessa artikkelissa, joka perustuu kirjoittajan pro gradu -työhön, Nelli Mäkitalo tarkastelee kaksitavuisten *i*-vartaloisten verbien imperfektin *i ~ ei* -vaihtelua eli niin sanottua *ei*-imperfektiä Satakuntalaisuus puheessa -korpuksesta (Sapu). Mäkitalon tutkima kielenilmiö on perin kiinnostava - vaikka *ei*-imperfektistä on esimerkinomaisia mainintoja hyvin varhaisessa tutkimuksessa (esim. Järvinen 1853: 306), ei *i ~ ei*-varianttien vaihtelusuhteita, *ei*-variantin levikkiä tai ilmiötä ylipäätään ole juuri tutkittu. Sapu-korpus on tarjonnut mahdollisuuden tällaisen

sivuutetun ja harvafrekventtisen kielenilmiön määrälliseen tutkimukseen: Mäkitalon tutkimus osoittaa, että *ei*-varianttia ilmenee Satakunnan alueella 15 paikkakunnan murteessa ja useilla puhujilla, eli se vaikuttaa hyvin elinvoimaiselta ilmiöltä, joka on yhdistänyt satakuntalaispuhujia todennäköisesti yli 150 vuotta.

Kaisa Häkkinen paneutuu artikkelissaan historiallisen tekstivertailun avulla 1500-luvun kirjoitetun suomen *ei*-finiittisiin rakenteisiin. Artikkelissa verrataan toisistaan erillään tehtyjä Mikael Agricolan ja Mathias Westhin suomennoksia kirkkokäsikirjasta ja pohditaan sitä, minkälaisen kuvan rinnakkaiset tekstit antavat yhtäältä suomen kielen rakenteiden mahdollisesta variaatiosta tuona aikana ja toisaalta erilaisista lähestymistavoista samaan lähtötekstiin. Häkkinen nostaa tutkimuksessaan esiin useita Kirsti Siitosen S2-näkökulmasta (Siitonen 1993) tarkastelemia kielenilmiöitä ja osoittaa tätä kautta sen, että kirjakielen luomisen aikaan nousseet, nykykielestä usein poikkeavat rakenteet voivatkin rinnastua sellaisiin tapauksiin, jotka askarruttavat myös nykypäivän kielenoppijoita.

Osion viidennessä artikkelissa Jussi Ylikoski tarkastelee *tehtäessään*-tyyppisten verbimuotojen käyttöä nykysuomessa. Tehtäessä on E-infinitiivin inessiivin (*tehdessä*) passiivinen muoto, johon vastoin normitetun nykysuomen kantaa liittyy Ylikosken mukaan verrattain tavallisesti kolmannen persoonan possessiivisuffiksi. Siitonen on tarkastellut rakennetta oppijankielen näkökulmasta (Siitonen 2014; Ivaska & Siitonen 2017). Ylikosken kohteena ovat erilaiset kirjoitetun kielen esiintymät, joiden tuottajat mitä todennäköisimmin ovat äidinkieliäisiä suomenpuhujia. Ylikoski osoittaa useista lähteistä kerätyn esimerkkiaineiston ja kyselytutkimuksen perusteella, että rakenne kuuluu tietyissä konteksteissa myös äidinkielisten suomenpuhujien kielenkäyttöön ja että sitä ei välttämättä koeta kielisysteemin vastaiseksi. Havainto sumentaa rajanvetoa oppijankielen ja ensikielen välillä, jolloin kielenkäyttäjien kategorisoinnin sijaan kannattaa katsetta kohdentaa kielessä esiintyvään vaihteluun yleisemmin. Samaa pohtivat kolmannessa osiossa myös Lappalainen ja Priiki.

Osio III: Persoonat, passiivi ja pronominit

Kielessä persoonaviittauksen elementit saavat tulkintansa vuorovaikutuksessa ja puhujien välisenä yhteistyönä. Muodot itsessään eivät siis vielä kerro, kuka, mistä ja kenelle puhutaan. Varsinaisen viittauskohteen tunnistamisen lisäksi persoonaviittauksen elementtejä käytetään usein myös välittämään puhujan tulkintoja esimerkiksi tilanteen muodollisuudesta tai hänen suhtautumistaan puheena olevaan tai vastaanottajaan.

Suomen kielen persoonaviittauksilla on monia piirteitä, jotka eroavat useimmista muista Euroopan kielistä. Etenkin *hän*- ja *se*-pronominien vaihtelu puhekielessä sekä passiivi ovat omalaatuisia ja aiheuttavat päänvaivaa kielenoppijoille.

Suomen yksipersonainen passiivi häivyttää tekijän, mutta implisiittisesti ilmaistu tekijä tulkitaan kuitenkin inhimilliseksi ja yleensä monikolliseksi (VISK § 1363). *Hän-* ja *se-*pronominien käytön normi on kirjakielessä yksinkertainen (ks. esim. Korhonen & Maamies 2015: 247–248), mutta normittamattomissa puhutuissa kielimuodoissa näiden pronominien vaihtelua säätelevät monimutkaiset alueelliset ja sosiaaliset, usein kielenkäyttäjille myös tiedostamattomat tekijät (esim. Priiki 2017).

Siitosen väitöskirja (1999) nosti keskiöön tekijää häivyttävän rakenteen, U-verbin (esim. *vaihtua*, *muuttua*) ja sen haasteet kielenoppijalle. Siitonen pohti tämän rakenteen passiivisuutta, automatiivisuutta ja intentionaalisuuden ilmaisemista ja vertasi sitä yksipersonaiseen taivutuspassiiviin. *Iso suomen kielioppi* nimittääkin U-verbijä *johdospassiiveiksi* (VISK § 1344). Myöhemmin Siitonen (2000) tarkasteli myös nollapersoonaa. Tässä kokoelmassa passiivirakenteita pohtivat toisessa osiossa Ylikoski ja kolmannessa osiossa Niiranen sekä Kaivapalu ja Rankinen.

Leena Niiranen kuvaa artikkelissaan kveenin kausatiivis-frekventatiivisen *ttele-*verbijohdoksen käyttöä passiivin funktiossa. Hänen mukaansa rakenteen kehityskulku on pohjoissaamen kielikontaktin seurausta. Niiranen erittelee syitä johdoksen passiivistumiselle ja pohtii kielyhteisön monikielisyyden kytköksiä tapahtuneeseen muutokseen. Kaikki kveenin käyttäjät ovat kaksikielisiä, ja siirtovaikutusta kaksikielisen kielenkäyttäjän kielten välillä voidaan verrata kielenoppijan äidinkielen vaikutukseen.

Annektrin Kaivapalu ja Jasmin Rankinen tarkastelevat puolestaan suomen yksipersonaisen passiivimuodon opettamista ja yläkouluikäisten oppilaiden käsityksiä passiivimuotojen osaamisestaan. He osoittavat, että passiivin monimutkaisuus ja haasteellisuus heijastuu oppilaiden osaamisessa ja käsityksissä. Osaaminen ja käsitykset ovat linjassa keskenään sekä oppikirjojen passiivikäsitysten ja aiemman tutkimuksen kanssa. Kielitietoisuuden käsitteeseen nojaavalta taustateorialtaan sekä tehtäviä ja itsearviointeja sisältävän aineistonsa puolesta Kaivapalun ja Rankisen tutkimus linkittyy ensimmäisen osion artikkeleihin.

Yksipersonaisen passiivin käyttö on erilaista puhekielessä kuin normitetussa kirjakielessä: puhekielessä passiivimuoto on käytössä myös monikon 1. persoonan merkityksessä. Kirjakielen normin ja puhekielen käytännön ristiriita on ilmeinen myös toisessa Siitosen tarkastelemassa persoonaviittausten ilmiössä, nimittäin *hän-* ja *se-*pronominien vaihtelussa. Kirjakielessä *hän-*pronominia käytetään viittaamassa ainoastaan ihmisiin, ja ihmisiin tulee tiettyjä harvinaisia poikkeuksia lukuun ottamatta aina viitata persoonapronomineilla demonstratiivipronominien sijaan (Korhonen & Maamies 2015: 247–248). Puhutussa kielessä sen sijaan demonstratiivipronomit *se* ja *ne* ovat tavallisin henkilöviittauskeino ja toisaalta *hän-*pronominilla voidaan viitata myös ei-inhimillisiin tarkoitteisiin, erityisesti lemmikkieläimiin (Siitonen 2008). Lisäksi suomen pronominijärjestelmää useimmista Euroopan kielistä erottaa neutraalius sukupuolen ilmaisemisessa.

Suomen kielen pronomini- ja pronominiviittauksia, erityisesti *hän*- ja *se*-pronominien vaihtelua, on tarkasteltu verrattain paljon. Myös Siitonen kirjoitti aiheesta paljon (2008, 2009, 2016, 2018: 272–273; Kurki ym. 2011: 93–98). Hänen lähestymistapansa pronomini- ja pronominien vaihteluun oli uraauurtava: Siitonen (2008) näki puhujan asenteen olennaisena osana *hän*-pronominin valikoitumista ja tarkasteli samassa tutkimuksessa kyselyvastauksia, Lauseopin arkiston murreaineistoa, nykypuhekieltä, mediaa ja kirjallisuutta. Myöhemmin kielenkäyttäjien käsityksiä *hän*-pronominista ja sen käytön tiedostamista ovat kyselyvastauksia ja tallennettua puhetta vertaillen tutkineet myös Lappalainen (2010) ja Priiki (2017). Hyödyntämällä kyselyaineistoa yksittäisen rakenteen vaihtelun tarkasteluun Siitonen laajensi suomalaisen kansanlingvistiikan kenttää, joka oli siihen asti keskittynyt kielenkäyttäjien käsityksiin eri murteista (ks. esim. Mielikäinen & Palander 2014: 17–25). Hän tarkasteli paitsi viittauksia ihmisiin myös persoonapronominin käyttöä viittaamassa eläimiin ja esineisiin. Lisäksi hän huomasi, että pronomini- ja pronominien vaihtelu puhekielessä hämmentää suomea toisena tai vieraana kielenä oppivia.

Tässä kokoelmassa Siitosen *hän*-pronominia koskevaa tutkimustyötä jatkavat Hanna Jokelan sekä Hanna Lappalaisen ja Katri Priikin artikkelit. Jokelan tutkimus kuvaa suomea toisena kielenä käyttävien korkeakoulutettujen maahanmuuttajien käsityksiä kahdesta persoonaviittauksen variaatioon ja kohteliaisuuskäsityksiin kytkeytyvästä ilmiöstä, nimittäin teitittelystä ja kolmaspersoonaisista pronomini- ja pronominiviittauksista henkilöön eli *hän*- ja *se*-pronominien vaihtelusta. Jokelan tulokset viittaavat siihen, etteivät kaikki S2-kielenkäyttäjät koe henkilöviitteistä *se*-pronominia neutraalina tapana viitata ihmiseen normittamattomassa puhekielessä, vaikka he ovatkin tietoisia vaihtelusta. Eläimeen viittaavaan *hän*-pronomiiniin suomenoppijat eivät Jokelan mukaan liitä arvostusta samalla tavoin kuin äidinkielliset suomenpuhujat (vrt. Priiki 2021). S2-taustan vaikutuksen kolmaspersoonaisien pronomini- ja pronominien käyttöön nostavat esiin myös Lappalainen ja Priiki, jotka tarkastelevat *hän*- ja *se*-pronominien sekä niiden monikollisten vastineiden vaihtelua kielielämäkertahaastatteluisissa.

Lopuksi

Olemme tässä artikkelissa esitelleet käsillä olevan kokoelman sisältöä ja sitoneet aiheet Kirsti Siitosen uransa aikana tekemään tutkimukseen. Kokoelman tavoitteena on edistää erilaisten lähestymistapojen, taustateorioiden ja aineistojen välistä vuoropuhelua. Artikkelit käsittelevät aineistoja vanhasta kirjasuomesta kyselytutkimuksiin ja rakentuvat monipuolisten ja keskenään erilaisten tutkimusperinteiden jatkoksi. Kokoelma avaa uusia näkökulmia niin oppimisen, kieliopin kuin kielen variaationkin tutkimukseen. Kirjan osioita yhdistää niiden teemojen linkittyminen Siitosen tutkimusuraan, mutta sitä kautta ne piirtävät kuvaa soveltavan kielitieteen

moninaisesta luonteesta yksittäisen kielentutkijan näkökulmasta. Aiheet jakavat ja jatkavat Siitosen työssään osoittamaa tutkimuksellista kiinnostusta, moni yhdistäen useitakin hänen tarkastelemaansa aihepiirejä. Jokainen artikkeli tuo esiin sellaisia uusia havaintoja, joista olisimme mieluummin keskustelleet edesmenneen kollegamme kanssa. Kun jatkamme Siitosta innostaneiden aiheiden tarkastelua, voimme tutkimuskirjallisuuden kautta tavallaan yhä keskustella hänen kanssaan ja löytää inspiiraatiota hänen tarkkanäköisistä huomioistaan.

Kirjallisuus

- Aalto, E. 1998. *Mielipiteen vuorovaikutuksellinen rakentaminen syntyperäisen ja ei-syntyperäisen suomenpuhujan keskustelussa*. Lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- Hippi, K., L. Lappalainen & P. Nuolijärvi 2022: Kielitaito ja murrekäsitteet. Esitelmä, XLVIII Kielitieteen päivillä, 14.5.2022.
- HS 15.11.2021. Liian kovat kielivaatimukset. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000008223542.html> [luettu 23.3.2022].
- Ivaska, I. 2014. The Corpus of Advanced Learner Finnish (LAS2): Database and Toolkit to Study Academic Learner Finnish. *Apples – Journal of Applied Language Studies*, 8 (3), 21–38.
- Ivaska, I., E. Reunanen & K. Siitonen 2016. Infinite Konstruktionens im fortgeschrittenen Finnisch als Fremdsprache. *Ural-Altische Jahrbücher*, 26, 46–76.
- Ivaska, I. & K. Siitonen 2009. Syntaktisesti koodattu oppijankielen korpus: mahdollisuuksia ja kysymyksiä. Teoksessa P. Eslon & K. Öim (toim.) *Korpusuuringute metodoloogia ja märgendamise probleemid*. Tallinn: Tallinna Ülikool, 54–71.
- Ivaska, I. & K. Siitonen 2017a. Learner Language Morphology as a Window to Crosslinguistic Influences: A Key Structure Analysis. *Nordic Journal of Linguistics*, 40, (2), 225–253. <https://doi.org/10.1017/S0332586517000129>.
- Ivaska, I. & K. Siitonen 2017b. *tehdessä*-konstruktio edistyneessä oppijansuomessa. Korpusanalyysin ja oikeakielisyyssarviointien ristivalotus. *Sananjalka*, 59, 154–80. <https://doi.org/10.30673/sja.66633>.
- Jokela, H., T. Kurki & S. Saarinen 2020. In memoriam Kirsti Siitonen (1951–2020). *Sananjalka*, 62, 276–280.
- Juusela, K. & K. Nisula (toim.) 2006. *Helsinki kieliyhteisönä*. Helsinki: Suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos, Helsingin yliopisto.
- Järvinen, N. 1853. Om några dialekt-egenheter i Satakunta. *Suomi. Tidskrift i fosterländska ämnen* 1/1853, 301–321. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Keenan, E. L. & M. S. Dryer 2007. Passive in the World's Languages. Teoksessa T. Shopen (toim.) *Language Typology and Syntactic Description*, 2nd ed., 1: Clause Structure. Cambridge: Cambridge University Press, 325–61. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511619427.006>.
- Kolehmainen L., A. Liira & K-M. Nummila (toim.) 2021. *Kieliä ja kohtaamisia Turun historiassa. Näkökulmia monikielisyyteen*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1475. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://doi.org/10.21435/skst.1475>.
- Kolehmainen, L., H. Riionheimo & M. Uusitupa (toim.) 2020. Ääniä idästä. Näkökulmia Itä-Suomen monikielisyyteen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1461. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koskinen, K. (toim.) 2013. *Tulkattu Tampere*. Tampere: Tampere University Press.

- Korhonen, R. & S. Maamies (toim.) 2015. *Kielitoimiston kielioppiopas*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
- Kurhila, S. & M. Kokkonen (toim.) 2009: Suomi toisena kielenä – opetuksen ja tutkimuksen rajapintoja. *Virittäjä*, 113 (3).
- Kurki, T. & K. Siitonen 2009. Satakuntalaisuus puheessa. *Sananjalka*, 51, 158–166.
- Kurki, T., K. Siitonen, M. Väänänen, I. Ivaska ja J. Ekberg 2011. Ensi havainnot Satakuntalaisuus puheesta -hankkeesta. *Sananjalka*, 53, 84–108.
- Lappalainen, H. 2010. *Hän vai se, he vai ne?* Pronominivariaatio ja normien ristiveto. Teoksessa H. Lappalainen, M.-L. Sorjonen & M. Vilkkuna (toim.) *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 279–324.
- Larsen-Freeman, D. 1997. Chaos/Complexity Science and Second Language Acquisition. *Applied linguistics*, 18, (2), 141–165. <https://doi.org/10.1093/applin/18.2.141>.
- Larsen-Freeman, D. & L. Cameron 2008. *Complex Systems and Applied Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Lönroth, H. (toim.) 2009. *Tampere kieliyhteisönä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1236. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lönroth, H. & L. Laukkanen (toim.). 2015. *Vaasa kieliyhteisönä. Näkökulmia kaksikielisen kaupungin monikielisyteen. Vasa som språkgemenskap: perspektiv på den tvåspråkiga stadens ferspråkighet*. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Mantila H., M. Saviniemi & N. Kunnas (toim.) 2019. *Oulu kieliyhteisönä*. Tietolipas 261. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- Martin, M. 1995. *The map and the rope. Finnish nominal inflection as a learning target*. *Studia philologica Jyväskyläensia* 38. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Martin, M. 2007. A square peg into a round hole? Fifteen years of Finnish as a second language research. *Nordand. Nordisk Tidsskrift for andrespråksforskning*, 2 (1), 63–86.
- Mielikäinen, A. & M. Palander 2014. *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Muikku-Werner, P. 1993. *Impositivisuus ja kielellinen variaatio. Julkisten keskustelujen käskyt ja kysymykset kielenopetuksen näkökulmasta*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 14. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Nichols, J., D. A. Peterson & J. Barnes 2004. Transitivity and Detransitivizing Languages. *Linguistic Typology*, 8 (2), 149–211. <https://doi.org/10.1515/lity.2004.005>.
- Priiki, K. 2017. Hän, se, tää vai toi? Vuorovaikutussosiolingvistinen tutkimus henkilöviittauksista Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä. *Annales Universitatis Turkuensis C432*. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6719-3>.
- Priiki, K. 2021. Verkkokeskustelijoiden käsitykset hän- ja se-pronominien norminvastaisesta käytöstä. *Virittäjä*, 125 (3), 320–346. <https://doi.org/10.23982/vir.98383>.
- Røyneland, U. & B. U. Jensen 2020. Dialect acquisition and migration in Norway – questions of authenticity, belonging and legitimacy. Auer, P. & Røyneland, U. (toim.) *Migration and Dialect Acquisition in Europe. Special issue of Journal of Multilingual and Multicultural Development*. <https://doi.org/10.1080/01434632.2020.1722679>.
- Siitonen, K. 1979. *Loppuheitto lounaismurteiden luoteisryhmässä – muutoksen ja variaation ongelmia*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Siitonen, K. 1999. *Agenttia etsimässä. U-verbijohdokset edistyneen suomenoppijan ongelmana*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 63. Turku: Turun yliopisto.
- Siitonen, K. 2000: Nollapersoonalauseet edistyneen suomenoppijan käytössä ja tulkittavina. *Sananjalka*, 40, 157–166.
- Siitonen, K. 2008. Sävypronominin hän. *Sananjalka*, 50, 87–109.

- Siitonen, K. 2009. Das finnische Personalpronomen "hän" beim Verweis auf Tiere und Gegenstände. Teoksessa Putensen, D. (toim.) *Zwischen zwei Sprachwelten. Festschrift für die Fennistin Kaija Menger zum 75. Geburtstag*. Fellbach: DeutschFinnische Gesellschaft e.V., 119–127.
- Siitonen, K. 2014. Learners' dilemma: an example of complexity in academic Finnish. The frequency and use of the E infinitive passive in L2 and L1 Finnish. Teoksessa P. Lintunen, M. S. Peltola & M.-L. Varila (toim.) *AFinLA-e: soveltavan kielitieteen tutkimuksia 6*. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 134–148.
- Siitonen, K. 2016. Ihmistarkoitteinen *hän*-pronomini puhutussa suomessa – kansanlingvistinen kyselytutkimus. *Acta Philologica 49*, 383–392.
- Siitonen, K. 2018. Tv-ohjelman dialogi tuo luonnon kotiin. *Sananjalka, 60*, 267–274. <https://doi.org/10.30673/sja.70968>.
- Siitonen, K. & M. Martin 2012. Suomen kielen U-verbit taitotason indikaattorina. *Lähivörlusi. Lähivertailuja, 22*, 369–406. <https://doi.org/10.5128/LV22.13>.
- Sorjonen, M.-L., A. Rouhikoski & H. Lehtonen (toim.) 2015. *Helsingissä puhuttavat suomet. Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1310. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suni, M. 1995. *Merkitys, muoto ja yhteisymmärrys*. Lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- VISK = A. Hakulinen, M. Viikuna, R. Korhonen, V. Koivisto, T. R. Heinonen & I. Alho 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoersio, viitattu 13.1.2022. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>.
- YLE 6.9.2019. Maahanmuuttajalääkärin kielitaidon puutteet voivat pahimmillaan vaarantaa jopa potilasturvallisuuden. <https://yle.fi/uutiset/3-10958326> [luettu 23.3.2022].